

ΣΤ'

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΕΝΕΤΙΑΣ *

ΥΠΟ

ΣΟΦΙΑΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ

Διευθυντριάς του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βενετίας

Συμπληρώθηκαν 7 χρόνια απ' την ημέρα που η 'Ακαδημία 'Αθηνών μου έκανε την τιμήν να με εκλέξει πρώτο διευθυντή (ως εκ τούτου και διοργανωτή) του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, σύμφωνα με τον ιδρυτικό Νόμο του 1951 και με το Β. Διάταγμα Κανονισμού του 1954.

Είμαι εδνυχής που σήμερα βρίσκομαι σε θέση να αναπτύξω εμπρός στο 'Αθηναϊκό κοινό τα έπιτεύγματα του πρώτου αυτού 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου στο έξωτερικό κατά την έπταετία που διέρρευσσε.

Και έν πρώτοις οί καθοδηγίες που μου δίδονταν απ' το κέντρον μετά την ήγμεονική δωρεά του 1953 τής 'Ελληνικής 'Ορθοδόξου Κοινότητας Βενετίας που προσέφερε όλη της την περιουσία, κινητή και άκίνητη, στο 'Ινστιτούτο, με ύποχρέωναν να εγκαταστήσω το 'ίδρυμα στη λεγομένη Πλατεία των 'Ελλήνων (Campo dei Greci) που περιέχει στη μέση την 'Εκκλησίαν του 'Αγίου Γεωργίου, προς Ν. τής εκκλησίας το κτήριο το όνομαζόμενον Tesoro, προς Β. την κυρίως έδρα τής παλαιάς Κοινότητας που λέγεται Scoletta san Nicolò και συνεχόμενη μ' αυτή τή Φλαγγίνειο Σχολή, το ένδοξο εκείνο φροντιστήριο (κολλέγιο) που έπαιξε τόσο μεγάλο ρόλο στην πνευματική ζωή του νέου έλληνισμού και που προοριζόνταν σήμερα να στεγάση το έπιστημονικό προσωπικό του 'Ινστιτούτου.

'Από κάποιο, μου ταξίδι στη Βενετία ήξερα το κτηριακό σύνολο του Campo dei Greci και φυσικά το εθαύμαζα και έγω όπως όλοι όσοι το έχουν δεί έστω και γιά λίγο. "Όταν όμως έφτασα και το εξήτασα σαν οργανωτής ιδρύματος, ή παλαιά έντύπωση άλλαξε πολύ γρήγορα. 'Ωραιότατα τα κτήρια έξωτερικά, αλλά έσωτερικά ; 'Αρχίζοντας απ' το Νότο, είδαμε το Tesoro : στο ισόγειο μου άνοιξε πόρτες ρυθμού αναγεννήσεως με κάτι πελώρια άρχαία κλειδιά ένας έπιβλητικός και άφροσιωμένος νεωκόρος. Μέσα, κάτι μνημειώδη άρμάρια περιείχαν καμμιά πενηνταριά άσπρα κεράκια γιά την εκκλησία και μιá μπουκάλα λάδι γιά τα καντήλια. 'Επάνω : οί τοίχοι ξεφτοΰσαν απ' την ύγρασία, ό ήλεκτρικός φωτισμός ήταν άγνωστος, αλλά σε μιá σκοτεινή αίθουσα με κέδρινη ξυλεπένδυση φυλάγονταν άμφια, άρχιερατικά κοσμήματα, τρία χειρόγραφα και ένας πάπυρος άνυπολόγιστης άξίας.

Στην εκκλησία, το μεγάλο ψηφιδωτό του Εδάγγελισμου ήταν φουσκωμένο ως τη μέση και άπειλοΰσε μιá μέρα να καταρρέΰση μέσα στο έιρό. Το ίδιο προεβλέπετο και γιά το θόλο με τον Παντοκράτορα του ζωγράφου 'Ιωάννη απ' την Κύπρο. "Όσο γιά τίς εικόνες του τέμπλου, πρόσφεραν στην καταπληκτικά χλιαρή ύγρασία (ήταν τότε ένας θερμότατος Σεπτέμβριος) ψυχρές επιφάνειες. Συμπυκνώνονταν εκεί επάνω ή ύγρασία σε σταγόνες νερού και κυλοΰσαν πάνω στίς εικόνες τίς μαν-

* Διάλεξις γενομένη εις την αίθουσαν τής 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας την 7ην Μαρτίου 1963.

ρισμένες ἀπ' τὸ καιρὸ, τὴ σκόνῃ καὶ τὸν καπνὸ τῶν κεριῶν, ποὺ ἦταν ἄλλωστε ὁ μόνος φωτισμὸς τοῦ μνημείου. Θέρμανση οὔτε κατὰ διάνοιαν.

Ἡ πρὸς Β. τῆς ἐκκλησίας Scoletta ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ 17ου αἰ. Β. Longhena, εἶχε ὑποστῆ κάποτε στὸ μεσαῖο πάτωμα μιὰ ἐξευτελιστικὴ διασκευή. Τὸ μισὸ ἦταν κατοικία τοῦ Ἀρχιμανδρίτη. Τὸ ἄλλο μισὸ κατοικία τοῦ νεωκόρου καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ἀλλὰ τὸ ἄτριο, ἢ στριφτὴ ἀπὸ πέτρα τῆς Ἱστρίας σκάλα, ἢ μεγάλη αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τῆς παλαιᾶς Κοινότητος μὲ τὸ διπλανὸ ἐπιβλητικὸ Ἀρχεῖο, μοῦ ἔκαναν ἐντύπωση ἀρχαίας μεγαλοπρέπειας ἀλλὰ σημερινῆς ἀπαθλίωσης. Τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ἔμπαιναν ἀπὸ παντοῦ καὶ περιέλουαν εἰκόνες βυζαντινῆς καὶ κρητικῆς σχολῆς ποὺ πολὺ παρόμοια εἶχαν καρφοθῆ πάνω στὴν ἀρχαία ξυλεπένδυση. Τὰ καρφιά ποὺ σκούριαζαν προξενούσαν θλιβερὲς ρωγμὲς στὶς κέδρινες σανίδες.

Καὶ παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ Φλαγγίνειος ἦταν τὸ κτήριο ποὺ παρουσίαζε τὴν πιὸ θλιβερὴ ὄψη. Ἀδειασμένα ἀπὸ ἐνοίκους, εἶναι ἀλήθεια, βρισκόνταν τὸ Α' καὶ Β' πάτωμα, ἐνῶ τὸ ἰσόγειο ἦταν ἀκόμη ἐνοικιασμένο σὲ ἐπιπλοποῖδ ποὺ δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπ' τὸ κτῆμα μας. Τὴ μνημειώδη πέτρινη σκάλα μὲ τὰ 4 σταυροθόλια, τὴ σχεδιασμένη ἀπ' τὸν Longhena, ἀνεβοκατέβαιναν ποντικοὶ ξεμυτίζοντας ἀπ' τὶς διάφορες τρύπες κατ' εὐθείαν ἀπ' τὸ κανάλι, σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὑγρῆς ζέστης καὶ ἀποφορᾶς ἀβάσταχτης. Καὶ ἀκόμη κάτι παρόμοιο : σὲ κάθε βενζινάκατο ποὺ περνοῦσε, σὲ κάθε βαρὸ φορτίο ποὺ κατέβαζαν μὲ μοχλοὺς ἀπ' τὸ γεφύρι τῶν Ἑλλήνων, ὅλο τὸ κτήριο ἔτρεμε μὲ ἀνησυχαστικὴ ἔνταση. Εἰδικοί μοῦ τὸ ἐξήγησαν, ἀφοῦ ἄνοιξαν βαθιὲς ὁπὲς στὸ ἰσόγειο : τὰ χαρκτηριστικὰ θεμέλια τῶν βενετσιάνικων σπιτιῶν, δηλαδὴ οἱ πολυάριθμοι πύσσαλοι, δὲν ἄπῃρχαν πιὰ. Σπασμένοι σωλῆνες ὀχετῶν περνοῦσαν κάτω ἀπ' τὸ κολλέγιο ποὺ κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν στεκότανε ἀκόμη ὀρθό. Πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ εἶχε σωριαστῆ μέσα στὸ Rio dei Greci.

Ἔτσι, σὰν πύργοι ἄπαρτοι ὑψόνονταν μπροστά μου αὐτὲς οἱ δυσκολίες ἐνόσω περνοῦσαν οἱ ἐβδομάδες καὶ τὶς διεπίστωνα μία μία. Σύνταξις ὀργανισμοῦ ποὺ ἀπαιτοῦσε ὁ νόμος, πρόσληψη διοικητικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ, πῶς καὶ ποῦ θὰ γίνονταν. Εὐτυχῶς σ' αὐτὲς στὶς μαῦρες στιγμὲς παρουσιάστηκαν οἱ συμπαραστάτες. Ἐν πρώτοις ὁ τότε πρέσβυς μας στὴ Ρώμη κ. Ἀ. Ἀργυρόπουλος μοῦ ἔδινε νὰ καταλάβω ὅτι ἡ Κυβέρνησις τὰ εἶχε προΐδει ὅλα αὐτὰ καὶ ὅτι οἱ χρηματικοὶ τοδλάχιστον πόροι δὲν θὰ ἔλειπαν, γιὰτὶ ἡ θυσία τῆς Πίνδου δὲν θὰ ἀπέβαινε μάταιη. Περιέμεναν στὴ Ρώμη ποσὰ ἀπ' τὶς Γερμανικὲς ἐπανορθώσεις. Οἱ πιστώσεις, ἐν μέτρῳ βέβαια, θὰ ἄρχιζαν κάποτε ν' ἀνοίγωνται. Καὶ ἐν' ἄλλο εὐδαίμονο σημάδι. Μετὰ ἐπτὰ μηνῶν σιωπῆ ἀπ' τὴν ἄφιξή μου, ἡ Ἐποπτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἰνστιτούτου στάς Ἀθήνας, τῆς ὁποίας ἡ θητεία εἶχε λήξει πρὶν ἐκλεγῆ διευθυντῆς, εἶχε ξανασταθῆ καὶ ἀπαντοῦσε τώρα στὰ ἔργαρά μου. Εἶναι χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση νὰ μπορῆ κανεὶς ν' ἀναφέρῃ σὰν μέλη τῆς Ἐποπτικῆς Ἐπιτροπῆς μας ἄτομα γνωστὰ στὸν πνευματικὸ μας κόσμον. Τὴν Ἀκαδημίαν ἐκπροσώπευε ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἀμαντος, τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ὁρλάνδος, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ ἀείμνηστος νομομαθὴς Ἰάσων Σταυρόπουλος. Παρόμοιες προσωπικότητες δὲν ἔπαιναν ὡς σήμερα νὰ παρίστανται στὴν Ἐπιτροπὴ μας. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κ. Ἀμάντου, τοποθετήθηκε στὴν Ἐπιτροπὴ ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου κ. Χατζῆς. Ὅταν καὶ αὐτὸς ἀποσύρθηκε λόγῳ ὀρίου ἡλικίας, ἀντικαταστάθηκε τελευταῖα ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας κ. Ζακωθινὸ, ἐνῶ στὴ θέση τοῦ μακαρίτου Σταυροπούλου ἐποθετεῖτο ὁ κ. Τετενές, Διευθυντῆς Μορφωτικῶν Σχέσεων καὶ Ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν.

Τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὴν Ἐποπτικὴν Ἐπιτροπὴ συνεργάζονται καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ Γενικοῦ Λο-

γιστηρίου. Πρώτα ήταν ο κ. Καρδαράρης και τώρα ο κ. Μανωλέσος. Εύχαριστούμε και τους δύο για την εθνοϊκή εξέταση των αναφερομένων οικονομικών μας ζητημάτων.

Με την επιστημονική επιτροπή που ανέφερα είναι εδνόητο ότι εκτός από μικρές, φυσικές άλλωστε, διαφορές, παραγνώριση των προσπαθειών δεν παρουσιάστηκε στο κέντρο.

Γι' αυτό μπορώ σήμερα, σε αντίθεση των όσων είπα για την κατάσταση που παρουσίαζε το *Campro* το 1955, - και προ πάντων για να απαλλάξω το άκροατήριο μου απ' τις λεπτομέρειες των ανασηλώσεων και ανασυστάσεων να σκιαγραφήσω μιὰ έντελως ἄλλη ὄψη τοῦ *Campro*.

Τὸ κτήριο *Tesoro* πὸν ἀνέφερα, ἀρχίζοντας τὴν περιγραφή μου, παρουσιάζει σήμερα στὸ ἰσόγειο δύο ὥραϊα γραφεῖα μὲ ἰδιόζοντες ὑαλοπίνακες σὰν σὲ παλιὰ ἐκκλησία, ἐν' ἀπ' τὰ ὁποῖα παρεχώρησα στὴν Κοινότητα γιὰ τὶς συνελεύσεις της καὶ σ' ἐν' ἄλλο ἐγκατάστησα τὸ λογιστήριό μας. Διασκεύασαμε ἐπίσης ἕνα φωτεινὸ ἐδρῶχρο ἐργαστήρι συντηρήσεως εἰκόνων ὅπου, ἐπὶ δύο χρόνια καὶ περισσότερο, δὲν ἔπαυε μιὰ ἔντονη ἐργασία πὸν ἔδωσε στὶς εἰκόνες μας τὴ λάμψη πὸν ἔχουν σήμερα. Στὸ ἐπάνω πάτωμα διαμορφώθηκε ἕνα δεύτερο ἀρχεῖο μέσα σὲ ὥραϊα ἐντοιχισμένα ἐρμάρια τοῦ 18 αἰ. Τότε πιά, πὸν ἐργασία γραφειακὴ καὶ καλλιτεχνικὴ εἶχαν βρεῖ μιὰ στέγη, μᾶς κατέλαβε ἀλήθεια ὁ ἀναστηλωτικὸς πυρετός. Γι' αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ποῦμε πὸς σήμερα τὰ κτήρια δὲν παρουσιάζουν ἀπαθλίωση : ὁ ναὸς πῆρε μιὰ ὄψη τόσο ἐπιβλητικὴ ἀπ' τὴν παλαιότητά του ὅσο καὶ ἐροταστικὴ ἀπ' τὰ λαμπρὰ χρώματα τῶν καθαρισμένων εἰκόνων τοῦ τέμπλου, ἀπ' τὴν στερέωση τοῦ μεγάλου ψηφιδωτοῦ καὶ τοῦ θόλου ἀπ' ὅπου ὁ Παντοκράτωρ φωτισμένος μὲ ἀθέατους ἠλεκτρικὸς λαμπτήρες ρίχνει τὸ ἱερό του βλέμμα ἀνάμεσα ἀπ' τὶς οὐράνιες δυνάμεις πὸν τὸν περιβάλλουν.

Ἡ σχολέττα ὅμως ἰδιαίτερα νομίζομε πὸς γεμίζει ἐκπληξη τὴν ψυχὴ τοῦ ἐπισκέπτη. Ἀνεβαίνομε πρὸς τὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἀδελφότητος, πὸν εἶναι τώρα ἡ *Aula* τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀπ' τὸ κλιμακοστάσιο τῆς γυριστῆς πέτρωνης σκάλας. Φωτισμός του δύο πελώριες ἀρχαῖες *Arpliques*, ἄλλοτε γιὰ κεριὰ, τώρα μὲ ἠλεκτρικὸς λαμπτήρες ἀπὸ χρυσομένο μπροῦντζο πὸν παριστάνουν δύο μεγάλες ἀνθοδέσμες. Ἀνοίγει τότε ἐμπρός μας ἡ μεγάλη αἴθουσα, φωτισμένη ἀπὸ φανάρια λιτανειῶν στηριγμένα σὲ πέτρινες βάσεις. Στους τοίχους δὲν εἶναι πιά κρεμασμένες εἰκόνες ἀλλὰ ἡ ξυλεπένδυση, ἐπισκευασμένη, δίνει ἕνα ἀρχοντικὸ κέδρινο χρῶμα σ' ὅλη τὴ μακρόστενη αἴθουσα τὴν ἐπιπλωμένη μὲ δρύινα καθίσματα καὶ δύο παλαιὸς ἀρχιερατικὸς ἐπιχρυσὸς θρόνους, μνημεῖα πολῦτιμα ξυλογλυπτικῆς, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπ' τὸ ἀπέριττο βῆμα.

Ἀριστερὰ ἀπ' τὸν ὀμιλητὴ εἶναι στημένο τὸ λάβαρο τοῦ Ἁγίου Νικολάου πὸν κόστισε πολὺν κόπο στὴν κυρία πὸν ἐπιδιόρθωσε καὶ πὸν φαίνεται σὰν ἀνέπαφο καὶ ἐπιβλητικὸ, ν' ἀγρυπνᾷ πάντα στὶς τύχες τῆς Ἀδελφότητος τῶν Ἑλλήνων.

Δεξιὰ ἀπ' τὸ βῆμα, ὁ ἐπισκέπτης θὰ περάσῃ μιὰ θύρα μὲ πολὺχρωμο μαρμάρινο πλαίσιο, θὰ παρατηρήσῃ πάλι ἐπισκευασμένα κέδρινα ἐρμάρια μὲ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος, τῶν ὁποίων τὸ ἀρχαιότερο ἔγγραφο χρονολογεῖται ἀπ' τὰ 1490, καὶ θὰ κατέβῃ μιὰ μικρὴ σκάλα πὸν θὰ τὸν φέρῃ στὴ μέση ἀκριβῶς τοῦ Μουσείου μας ἱερῶν εἰκόνων καὶ ἱερατικῶν κειμηλίων.

Εἶχα ἀρκετὲς φορὲς τὴν ἱκανοποίηση, νὰ ἰδῶ τὸν ἐπισκέπτη πὸν ξεναγοῦσα, νὰ σταθῇ στὸ κατώφλι καὶ νὰ πῇ μὲ δυνατὴ φωνή : «ὦ, τί ὥραϊα χρώματα!» Ναι τί ὥραϊα χρώματα ἔχει ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ καὶ δὲν τὸ ξέρομε, γιὰτὶ βλέπομε πάντοτε τὰ εἰκονίσματατά μας μαυρισμένα ἀπὸ καπνοὺς καὶ παλιὰ, θαμπὰ βερνίκια. Ἡ κυρία Ἀθηνᾶ Κεσανλῆ, σπουδασμένη στὴ Σχολὴ μας *Καλῶν Τεχνῶν* καὶ πτυχιούχος τῆς Σχολῆς Ἐπισκευῆς ἔργων τέχνης τῆς Ρώμης, χωρὶς νὰ προσθέσῃ οὔτε μιὰ πινελιὰ στὴν ἀρχαία μας συλλογὴ, τὴν ἀπήλλαξε μὲ τὴν πιὸ εὐσυνειδήτη προσοχὴ ἀπ' τὸν ρῦπο πὸν

είχε επικαθίσει πάνω στους ώριμους πίνακες στο πέρασμα τών αιώνων (γιατί δέν πρέπει νά ξεχνούμε ότι μέσα στην πινακοθήκη μας υπάρχουν τέσσαρες εικόνες πού ζωγραφίστηκαν πριν απ' τήν "Αλωση, και οι νεότερές μας μόλις ξεπερνούν τὸ 1700). Ἐκεῖ λοιπόν μέσα στη γαλαρία μας τήν ἐλαφρά θερμομαμένη, μέ τις βιτρίνες της γεμάτες κεντημένα ἄμφια καὶ χρυσοῦς σταυροῦς, λαμποκοποῦν τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Κλότζα, τοῦ Λαμπάρδου, τοῦ Τζάνε.

Κι' ἂν τώρα κάποιος προσεκτικός μον ἀκροατὴς ἀναρωτιέται, πῶς τάχα βρέθηκε τόπος μέσα στη Σκολέττα γιὰ πινακοθήκη, θὰ τοῦ πῶ ὅτι σ' αὐτὸ μεταβλήθηκαν τὰ δύο ἄχαρα διαμερίσματα τοῦ ἱερέα καὶ τοῦ νεωκόρου πού κι' αὐτὰ εἶχαν πάρει τὴ θέση τοῦ ἀρχαίου νοσοκομείου τῶν Γραικῶν, μέσα στὸ ὁποῖο ποῖος ξέρει ποιοὶ θαρραλέοι καρaboκῶρηδες εἶχαν νοσηλευτῆ, ποιοὶ πληρωμένοι στρατιῶτες ἀνάπυσαν τὰ κουρασμένα τους κορμιά.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἱερέας καὶ νεωκόρος βρῆκαν ἄνετη καὶ ὑγιεινὴ κατοικία μέσα σὲ ἄλλα σπίτια τοῦ *Campo dei Greci*.

Ἐπίσης πρέπει νά ἐξηγήσωμε γιατί ἔγινε αὐτὸ τὸ μουσεῖο. Ἀπ' τὰ πρῶτα βλέμματα πού ρίξαμε στὸ σύνολο τῶν εἰκόνων πού ἀντικρύσαμε, ἀντιληφθήκαμε ὅτι δέν ἐπρόκειτο γιὰ ἔργα πού ἔπρεπε νά μείνουν στὴν ταπεινότη μιάς ἰδιωτικῆς συλλογῆς ἢ στὴν κατάνυξι μερικῶν πιστῶν πού τυχαία μπορούσαν νά εἰσδύσουν μέσα σὲ ἀφανῆ δωμάτια.

Αὐτὴ εἶναι μὲ λίγα λόγια ἡ ἱστορία ἐνὸς Μουσείου καὶ αὐτὴ εἶναι μαζί καὶ ἡ ἱστορία ἐνὸς βιβλίου πού ὀνομάζεται «Εἰκόνες τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας». Γράφτηκε ἀπ' τὸν κ. Μ. Χατζηδάκη, μεταφράστηκε ἀπὸ μένα γαλλικά κι' ἔγινε ἀντικείμενο κάθε στοργῆς καὶ ἐπιμέλειας ἐκ μέρους τοῦ Ἰνστιτούτου. Δέν εἶναι ἀνάγκη βέβαια στὸ Ἀθηναϊκὸ Κοινὸ νά παροσιάζω τὸν λαμπρὸ μας ἱστορικὸ τῆς τέχνης. Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸ νά πῶ μὲ ποῖα ἀνησυχία ἀρχαιολόγος ἔπαιρνε κάθε κομμάτι τῆς σχεδὸν ἀγνωστῆς καὶ κακοπαθημένης συλλογῆς μας στὰ χέρια του, πῶς προσηλωνότανε σ' αὐτήν, πῶς προχωροῦσε προσεκτικὰ πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸ καὶ τὴ χρονολόγησή καὶ πῶς ἔπειτα ἔβλεπε τὸ κάθε εἰκόνημα νά μπαίνει στὴν ὀμάδα πού τοῦ ταίριαζε σὰν τεχντροποία. Ἀπὸ κεῖ βγήκαν συμπεράσματα πού, ἂν δέν ἀπατώμαι, θὰ ἀποτελέσουν ἀρχές, κτῆμα εἰς αἶε τῆς ἱστορίας τῆς εἰκονογραφίας μας, ὅπως π.χ. οἱ σταθμοὶ ἀπ' ὅπου πέρασε ἡ κρητικὴ τέχνη καὶ οἱ λόγοι τοῦ σταματισματός της. Αὐτὸ τὸ βιβλίο τὸ παρουσιάζομε σήμερα στὸ κοινὸ μὲ κάποια ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν ἀριότητά του τὴν ἐπιστημονικὴ γιὰ τὴν ὁποία συγχαίρομε τὸν κ. Χατζηδάκη καὶ μὲ μεγάλη ἐμπιστοσύνη πρὸς τις δύο μας ἐπιτροπές, τὴ Διαχειριστικὴ πού ἀναγνώρισε τὴν ἀνάγκη τῆς δαπάνης καὶ τὴν Ἐποπτικὴ πού τὴν ἐπικύρωσε χωρὶς δισταγμὸ.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ πέρα θὰ ἐπανέλθωμε στὴν περιγραφὴ τῆς σημερινῆς μορφῆς τῶν κτηρίων μας καὶ θὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν Φλαγγίνεο. Μπορέσαμε νά σώσωμε ἀνέπαφη τὴν πρόσοψη ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ τὸ ἐσωτερικὸ πού ἀπειλοῦσε κατάρρευση κατεδαφίστηκε, ἔγιναν νέα θεμέλια μὲ πασσάλους, ἀπὸ σκυρόδεμα αὐτὴ τὴ φορὰ, καὶ διαμορφώθηκε σὲ κτήριο νέο πού ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνάγκες κατοικίας καὶ μελέτης ἐννέα ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ διευθυντῆ. Γραφεῖα, διοικήσεις, αἴθουσα ὑποδοχῶν, πελώρια βιβλιοθήκη στὴ θέση ὅπου ὁ ἐπιλοποιοὺς ἄλλοτε μαστόρευε τὸ ἐμπόρευμά του, ἐντενκτήριο γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες μὲ θέα πρὸς τὸ *Rio dei Greci*, κεντρικὴ θέρμανση κλπ. Ὅλα κάνουν τὸν ἐπισκέπτη νά ἀναπνέη ἀμέσως μὴ εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα ἄνετης ἐργασίας. Πόσοι ὑπερῶριοι κύριοι δέν μοῦ εἶπαν : «Μὲ παίρνετε κ' ἐμένα ἐρευνητῆ γιὰ κάμποσους μῆνες ; » Τὰ πάντα στὸ κτήριο εἶναι ἀπλὰ ἀλλὰ καλομελετημένα. Ἐπὶ πλέον εἶναι διάχυτη μὴ ἔκφραση ἀρχοντιᾶς, πού τὴν προσοδίδουν στὸ σπίτι τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημῶν στὴ Βενε-

τία, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στολίδια τοῦ 17ου αἰ. Τὰ φυλάξαμε μὲ προσοχὴ κατὰ τὴν κατεδάφιση καὶ βρῆ-
καν τῇ θέσῃ τους στὴν ἀνοικοδόμηση. Ἡ ἐρειπωμένη σκάλα, ὅπου τρέχανε ἀνενόηλητα τὰ ποτι-
κια, ἀποτελεῖ, ἀναστηλωμένη σήμερα, τὸ καύχημα τοῦ σπιτιοῦ. Τόξα πέτρινα σώθηκαν καὶ ἀνοί-
γονται πρὸς τὴ βιβλιοθήκη στὸ ἰσόγειο, πρὸς τὴν αἴθουσα ὑποδοχῆς καὶ γραφεῖο διευθυντῆ στὸν πρῶ-
τον ὄροφο. Δοκάρια διακοσμητικὰ τοῦ παλαιοῦ κτηρίου, ὅσα δὲν ἦσαν φερωμένα ἀπ' τὸ σαράκι, μὲ
μιὰ κλασσικὴ ζωοφόρο γύρω γύρω, ἦσαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ δώσουν στοὺς τόπους ὑποδοχῆς τὴν εὐγενῆ
ὄψη παλαιοῦ μνημείου.

Ἴσως νὰ ἔχη ἐδῶ τὴ θέσι τῆς μιᾶς τεχνικῆς λεπτομέρεια. Μ' ὅλη τὴν καλὴ ἐργασία, μ' ὅλα
τὰ ἀπρόοπτα ἐρειπωμένων κτηρίων καὶ τὰ συμπληρωματικὰ ποὺ ἔτuche νὰ ζητήσω ἀπὸ ἀρχιτέκτο-
νες καὶ ἐργολάβους δὲν ἐπεράσαμε ἐν τῷ συνόλῳ οὔτε τὸ 10% ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐνῶ τὸ ἐλ-
ληνικὸ κράτος ἀναγνωρίζει ὡς ὑπέρβαση τὸ 20%.

Αὐτὰ εἶναι τὰ κτηριακὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἰνστιτούτου ποὺ ἦταν τελειωμένα κιόλας ἀπ' τὸ
Μάη τοῦ 1959, ὅποτε ἔγιναν τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ ἰδρύματος. Ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὰ ἔχομε καὶ ἐ-
πιστημονικὰ ἐπιτεύγματα τὰ ὁποῖα, γιὰ ἓνα ἴδρυμα μόλις ἐπτὰ ἐτῶν καὶ ποὺ ἄρχισε ἀπὸ ἀναστηλώ-
σεις καὶ ἐγκαταστάθηκε μόλις τὸ 1959, δὲν εἶναι ἴσως χωρὶς σημασία. Προσωπικὰ ἐγώ, ἀπ' τὶς πρῶ-
τες μέρες ποὺ μπήκα μέσα στὸ *Campro*, μαγνητιζόμουν ἀπ' τοὺς πνευματικούς του θησαυρούς. Ἐ-
νῶ κατεδαφίζαμε καὶ χτίζαμε καὶ κάναμε καταλόγους βιβλίων καὶ ἀρχείων, τὸ βράδυ φεύγοντας γιὰ
τὸ ξενοδοχεῖο μου, ἔπαιρνα μαζί μου ἓνα, ὁποιοδήποτε γραπτὸ μνημεῖο ἔπερτε στὸ χέρι μου.

Ἔτσι ἀπ' τὰ πιὸ παράδοξα κιτρινωσμένα φύλλα, ὅπως τὰ πρόχειρα βιβλία λογαριασμῶν τῶν ἀρχῶν
τοῦ 16ου αἰ. κ' ἀπ' τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας, βρῆκα μέρος τῆς ἱστορίας τῆς Ἀδελφότη-
τας, ποὺ ἀνέπτυξα σὲ ἀνακοίνωσή μου στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, στὴν Ἀκαδημία Ἐπιγραφῶν καὶ
Γραμμάτων τοῦ Παρισιοῦ ποὺ μ' ἐκάλεσε τὸ 1960, σὲ ἄρθρα στὴν Προσφορὰ εἰς Μανώλη Τριαντα-
φυλλίδη καὶ στὸν τόμο εἰς μνήμην Κωνσταντίνου Ἀμάντου. Καὶ πρὶν ἀκόμη γίνουν τὰ ἐγκαίνια, μό-
λις ἦταν δυνατὴ κάποια στέγαση στὴ Φλαγγίνειο, καλέσαμε σὰν φιλοξενούμενο τὸν κ. Μανούσακα
ποὺ ἐπιθυμοῦσε καὶ στὰ δικὰ μας τὰ ἀρχεῖα νὰ ἐργασθῆ καὶ στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, δὲν
ταιριάζει ἐδῶ νὰ ἀναφέρωμε ὅσα ἔργα τοῦ κ. Μανούσακα ἔχουν στοιχεῖα ποὺ ὀφείλονται στὴ φιλοξε-
νία του στὸ Ἰνστιτούτο Βενετίας, ἀλλὰ μὲ χαρὰ ἀναγγέλλομε πὼς παρ' ὅλη τὴν ἐκλογὴ του στὴν ἔ-
δρα νεωτέρας ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης βρῆκε καιρὸ νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα σημαντικὸ
ἄρθρο καὶ γιὰ τὰ «Θ η σ α ν ρ ι σ μ α τ α». Οἱ ἀκροαταὶ μου ξέρονν ἴσως ἤδη ὅτι ἔτσι ὠνομάσαμε
τὸ περιοδικὸ ποὺ θὰ ἐκδόθῃ τὸ Ἰνστιτούτο μας τουλάχιστον κάθε δωδεκάμηνο, καὶ ποὺ τὸ πρῶτο του
τεῦχος εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὸν περασμένο Δεκέμβριο. Ὅσοι ἤλθαν καὶ ἐργάσθηκαν στὸ
ἴδρυμα, μᾶς ἔδωσαν σημαντικὴ συνεισφορά: ὁ κ. Δημαράς, ὁ καθηγητὴς Ἐγγρόπουλος, ἡ Κα Ἀ-
γάθη Νικοκάβουρα, ὁ κ. Δημήτριος Σερεμέτης. Δύο ἀκόμη κυρίες ποὺ φιλοξενήθηκαν ἐντελῶς ἀνε-
πίσημα στὴ Φλαγγίνειο θέλησαν νὰ μᾶς δείξουν τὴν ἀφοσίωσή τους μ' ἓνα ἄρθρο ἢ κάθε μιὰ, ἡ Δ)ίς
Ἐλισάβετ Ζαχαριάδη καὶ ἡ Κα Ἐλένη Μπιμπίκου - Ἀντωνιάδη. Ὁ γραμματεὺς μας κ. Σ. Μεσ-
σήνης ἔδωσε τὴν περιλήψη σὲ ἰταλικὴ γλῶσσα τῶν γραμμένων στὴν ἐλληνικὴ ἄρθρων τοῦ τεύχους.
Σ' ὅλους ἐκφράζω ἀπὸ αὐτὸ τὸ βῆμα τὶς εὐχαριστίες τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἐδῶ ὅμως περιορίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ ζωὴ μας στὴ Βενετία.

Μέσα σὲ πλαίσια τοῦ δυνατοῦ εἴχαμε ὀμιλητὲς τὸν ἰταλὸ κ. G. Schirò μὲ θέμα «Ὁ τελευταῖος βυ-
ζαντινὸς οὐμανισμὸς», τὸν νεοελληνιστὴ τῆς Sorbonne κ. André Mirambel μὲ θέμα τὴν ἐξέλιξη τῆς
νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Ὁρλάνδο ὁ ὁποῖος ἐξέπληξε τὸ ἀκροατήριό του μὲ
τὶς ἀνακαλύψεις του στὴ Μονὴ Πάτμου ἀπ' τὴν ὁποῖα μᾶς ἔφερε, σὲ ἔγχρωμες προβολές, φωτογρα-

φίες τοιχογραφιών τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Τὸν ἐρχόμενο Μάιο θὰ ἔχωμε τὴν εὐχαρίστηση νὰ ἀκούσωμε τὸν καθηγητὴ κ. Ζακωθινό.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλη πνευματικὴ κίνηση θὰ ἀναγγεῖλωμε. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ τέσσαρες ἐρευνηταὶ ἐργάζονται ἐντατικὰ κάτω ἀπ' τὴ στέγη μας. Ἀπ' τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1962, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ προκαταρκτικὴ ἐργασία, ὁ κ. Κωνσταντῖνος Ντόκος διάλεξε, ἀπ' τὰ θέματα ποὺ πρότευνα, τὴν ἱστορίαν τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας ποὺ ἔφευγαν πρὸς τὴν Δύση καὶ ἐγίνονταν μισθοφόροι ξένων ἡγεμόνων γιὰ νὰ κτυποῦν τοὺς Τούρκους. Ἡ Κ. Ντόκου - Οἰκονόμου διάλεξε τὴν ἱστορίαν μιᾶς οἰκογενείας ἐμπόρων τῶν Ἡγουμένων, ποὺ ἐπὶ τρεῖς γενεαὲς ἐργάστηκαν καὶ ἐπλούτησαν στὴ Βενετία. Ἡ Δ)ίς Ἀμαλία Σπουρλάκου, ποὺ ἔφρασε τὸν Μάιο τοῦ 1962, ἀνέλαβε τὴν ἐκδοσὴ ἀγνόστων θεολογικῶν κωδίκων τῆς Μαρκκιανῆς. Ἡ Δ)ίς Χαϊρέτη προσῆλθε τελευταία, μόλις τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1963. Ἐξετάζει ἀκόμη τὸν ὀρίζοντα τῆς ἐρεύνης τῆς Βενετίας γιὰ νὰ ἀφοσιωθῇ τελικὰ στὸν τομέα ποὺ θὰ τῆς ταιριάζῃ καλύτερα. Ἀναμένομε ἀκόμη ἕνα ἄλλον κύριο ποὺ δὲν τὸν ὀνομάζω γιατί ἡ ἐκλογή του δὲν ἔχει τελείως ἀποφασιστῆ ἀλλὰ μπορῶ νὰ ἀναφέρω τὸ θέμα του : θὰ εἶναι ἡ συμπλήρωσις τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ παλαιοῦ Γάλλου νεοελληνιστῆ Émile Legrand.

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἴσως νὰ 'ναὶ ἱκανοποιητικὰ γιὰ ἕνα νεοσύστατο ἴδρυμα. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητα λίγα, ἀν τὰ μετρήσω μὲ τὸ μέτρο τῶν ὄνειρων ποὺ πλάθω γιὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἄλλες τόσες ὥρες νὰ 'χε τὸ ἡμερόνυχτο, ἄλλους τόσους μελετητὲς νὰ εἴχαμε καὶ νὰ γειμίζαμε παραγγελίαις τὰ τυπογραφεῖα παρουσιάζοντας στὸ φῶς τόσες καὶ τόσες σελίδες τῆς ἱστορίας μας ποὺ μᾶς περιμένουν σιωπηλὲς μέσα στὰ σκοτάδια τῶν Ἀρχείων. Ἄλλὰ καὶ νὰ 'χαμε τὴν ὕλικὴ δυνατότητα νὰ σχηματίζωμε μὲ αὐτὸ τὸ σκοπὸ πλῆθος ἐρευνητῶν ποὺ νὰ μᾶς στέλλουν τὰ Πανεπιστήμια μας καὶ νὰ μὴ λέμε πιά πῶς οἱ νέοι μας ἐπιστήμονες ἔχουν τὴν τάδε ἢ τὴν δεῖνα ἀτέλεια.

Τὸ ὄνειρο, ἀγαπητοὶ μου ἀκροαταί, εἶναι μεγάλο προῶγμα. Φέρνει αἰσιοδοξία. Πιστεύω πῶς τὸ κράτος δὲν θὰ μᾶς ἀρνεῖται πιστώσεις καὶ πιστεύω ἀκόμη πῶς ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα δ' ἐν ἀδιαφορεῖ ἀπέναντι στὸ Ἰνστιτούτο. Νὰ ποὺ ἰδρῶθηκε καὶ γιὰ μᾶς ἕνα σωματεῖο, οἱ Φίλοι τοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ναυάρχου Δημητρίου Φωκᾶ. Οἱ τόσον ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι ποὺ τὸ ἀποτελοῦν θὰ ἐνθαρρύνουν μὲ τὴ δράσιν τους καὶ τοὺς νέους ποὺ ἴσως δὲν τολμοῦν νὰ μᾶς πλησιάσουν, καὶ τὸ κράτος θὰ μᾶς διαφιλεύῃ τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλική του πίστωση. Εὐχαριστοῦμε τοὺς ἀγαπητοὺς φίλους ποὺ ἐργάζονται γιὰ μᾶς.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραλείψω ν' ἀποτεινῶ κι' ἀπὸ μακριὰ εὐχαριστίαις σ' αὐτὴ τὴν ἐλληνορθόδοξον Κοινότητα τῆς Βενετίας ποὺ μὲ τὴν εὐγενεὴν χειρονομίαν τῆς δωρεᾶς ὅλων τῶν θησαυρῶν στὸ Ἰνστιτούτο, ἔκανε δυνατὴν στὸ ἔθνος μας τὴν κατάκτησιν πλουσιῶν σελίδων τῆς ἱστορίας του, ποὺ κινδύνευαν γιὰ πάντα νὰ χαθοῦν. Σὲ ἀντάλλαγμα τί τῆς προσφέρουμε; τί εἶναι οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἑκατοντάδες χιλιάδες ποὺ μᾶς ζητεῖ κάθε χρόνον γιὰ νὰ ζήσῃ; δηλ. γιὰ νὰ σπουδάξῃ δυὸ νέους καὶ νὰ περιποιῆται τοὺς πτωχοὺς τῆς ἀσθενείας. Νομίζω πῶς πῶς σημαντικὴ ἀνταπόκρισις στὴν δωρεάν τῆς εἶναι τὸ νὰ διαπιστώνω κάθε χρόνον πῶς, ἀπὸ νεκρὰ μνήμη τῶν περασμένων, μεταβλήθηκε σ' ἕνα ζῶντα ὄργανισμὸν ποὺ - ἅς εἶναι καὶ μὲ ἄλλον τρόπο - παλαίει, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ παλαιοὶ τῆς ἰδρυταί, γιὰ νὰ φωτίσῃ ὅλο πῶς ἔντονα τὴν ζωὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἐμεῖς τοῦλάχιστον, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἰνστιτούτου, δὲν θὰ ἀρνηθοῦμε ποτὲ νὰ τῆς κάνωμε κάθε χρόνον πῶς αἰσθητὸ τὸ γεγονός πῶς ἡ θυσία τῆς ἦταν καρποφόρα καὶ μένει ἀλησμόνητη.